

Bogdan Klepacki, Prof. dr hab.
Faculty of Economic Science, Warsaw University of Life Science
Olena Slavkova, Prof. dr hab.
Faculty of Economics and management, Sumy Agricultural University

KIERUNKI ZMIAN W PRODUKCJI ZBÓŻ W POLSCE

Zboża są jednym z ważniejszych produktów rolnych, w tym zwłaszcza w dziale produkcji roślinnej. Na przykład, w roku 2014 w Polsce wartość zbóż stanowiła 36,5% globalnej produkcji roślinnej i 32% produkcji towarowej, w tym pszenica stanowiła około połowy całej produkcji zbóż.

Zboża odgrywają bardzo dużą rolę ekonomiczną, jako źródło dochodów producentów, produkt stanowiący podstawę wyżywienia ludzi, współtwórca miejsc pracy w rolnictwie oraz w różnych dalszych ogniwach produkcji żywności i dóbr nieżywnościowych. Zboża i ich pochodne są podstawowym surowcem w wielu branżach. Wymienić można chociażby przemysły: młynarski, spirytusowy (gorzelnie), piekarniczy, piwowarski (browary), cukierniczy, a ostatnio także związany z produkcją paliw odnawialnych. Zboża są też podstawową paszą dla wielu zwierząt gospodarskich. Dlatego też zmiany w skali ich produkcji są ważnym czynnikiem kształtującym sytuację ekonomiczną dużych grup ludności i krajów. Celem opracowania jest więc rozpoznanie zmian w powierzchni zasiewów, zbiorach i plonach oraz kierunkach rozdysponowania zbóż, czyli na rynku zbóż w Polsce i Ukrainie.

W statystykach światowych zboża najczęściej są analizowane w dwóch grupach: pszenica oraz zboża paszowe.

Pszenica jest uprawiana w największej skali we Wspólnocie Niepodległych Państw, obu Amerykach Unii Europejskiej oraz Azji Wschodniej. Przeważała tendencja do wzrostu obszaru (o 3,9% w skrajnych latach), jednak najwyższa była dynamika w Azji Południowej (wzrost o 14,9%), Oceanii (11,2%). Spadek (o 20,5%) zanotowano w Ameryce Południowej i Ameryce Północnej (o 5,3%).

Powierzchnia uprawy zbóż paszowych wzrosła w badanym okresie w skali świata o 8,4%, najszybciej w Azji Wschodniej (o 40,9%) i Ameryce Południowej (o 27,%). Spadek zanotowano głównie w Azji Południowej (o 11,3%) i Unii Europejskiej (7,7%).

Obszar uprawy roślin nie jest najlepszą miarą znaczenia poszczególnych zbóż, lepszą jest poziom zbiorów.

Największym producentem zbóż w skali świata niezmiennie jest Unia Europejska, jednak wielkość zbiorów znacznie szybciej wzrasta w krajach Afryki (w badanym okresie o 48,4%), a także Azji Wschodniej (o 34,6%) i Południowej (o 31,6%) oraz Wspólnocie Niepodległych Państw (32,4%). To te regiony zdecydowały, że poziom zbiorów globalnych zwiększył się o 23,6% (w UE tylko o 17,6%). Generalnie produkcja pszenicy rosła we wszystkich regionach świata z wyjątkiem Ameryki Południowej (-3,3%).

W przypadku zbóż paszowych najwięksi producenci to Ameryka Północna, Azja Wschodnia i Unia Europejska. Najszybciej jednak produkcja wzrastała w Ameryce Południowej (wzrost o 88,1%), Azji Wschodniej (o 80%) i Azji Południowo-Wschodniej (o 66,6%). W żadnym regionie nie odnotowano spadku zbiorów tych roślin, zaś globalny wzrost był wyższy (o 40,2%) aniżeli w przypadku pszenicy (23,6%).

Największym producentem pszenicy na świecie jest Unia Europejska, jednak jej przewaga nad kolejnymi krajami szybko maleje. Przy wzroście produkcji UE o 17,6% Chiny zanotowały ten wskaźnik na poziomie 34,8%, zaś Indie 31,1%. Ważnymi producentami

pszenicy są także WNP i USA, jednak największy wzrost wśród dziesięciu największych producentów pszenicy zanotowano w Ukrainie (o 61,2% wobec 23,6% w skali świata). Najniższy był postęp w Turcji (o 3,6%) i USA (4,2%).

Największym producentem zbóż paszowych są Stany Zjednoczone, Chiny i Unia Europejska. Najwyższy wzrost zbiorów miał jednak miejsce w Ukrainie (o 128,8%), Brazylii (96,6%), Argentynie (82,1%) i w Chinach (81,3%), przy światowym zwiększeniu o 40,2%. Zmiany w poziomie produkcji zbóż wpłynęły na ich rozdysponowanie.

Podobnie jak poziom zbiorów szybciej rosło zużycie zbóż paszowych (o 35,5%) aniżeli pszenicy (o 18,6%). Zdumiewające jest jednak, że w przypadku pszenicy szybciej zwiększało się spasanie (o 21,5%) aniżeli konsumpcja i zużycie przemysłowe (o 17,9%). W ramach zbóż paszowych było odwrotnie, a mianowicie przeważał wyraźnie wzrost konsumpcji i zużycia przemysłowego (o 59,7%) nad spasaniem (22,4%). Wydaje się, że tego przyczyną jest wzrost udziału w zużyciu roślin paszowych części przeznaczanej do przerobu przemysłowego.

Polska, a zwłaszcza Ukraina są predystynowane do produkcji zbóż, zarówno ze względu na warunki glebowe, jak i klimatyczne.

W Polsce powierzchnia zasiewów od roku 1990 systematycznie spadała, od ponad 14 do niespełna 11 mln ha. W ostatnich latach jednak powierzchnia ta ustabilizowała. Zmieniała się też struktura zasiewów, zwłaszcza w latach 90., kiedy nastąpiła ekstensyfikacja organizacji produkcji roślinnej, a w szczytowym okresie udział zbóż w zasiewach zbliżał się do 4/5, czyli z punktu widzenia agrotechniki był bardzo nieprawidłowy. W ostatnim piętnastoleciu udział ten jednak obniżył się do bardziej poprawnego poziomu, około 70%. Jednocześnie zmieniła się struktura uprawy zbóż, a mianowicie spadał udział roślin niżej plonujących (zwłaszcza żyta) na rzecz bardziej wydajnych, takich jak pszenica, czy pszenżyto. Bardzo istotnym elementem, który był nieoczekiwany, było szerokie upowszechnienie uprawy kukurydzy, której udział w zasiewach wzrósł w latach 1995 – 2015 z 0,4 do 6,2%, z tendencją stale rosnącą. Jest to zjawisko bardzo korzystne, ponieważ kukurydza lepiej planuje od zbóż o słabnącym udziale (żyto, mieszanki), a także całkiem dobrze toleruje słabe gleby, które w Polsce dominują.

Elementem prezentującym stan produkcji zbóż, będącym rezultatem skali uprawy mierzonej powierzchnią oraz wynikami jednostkowymi określanymi plonami jest zbiór.

W okresie badań w Polsce nastąpił wzrost zbiorów zbóż o 16,9%, choć kierunki i tempo zmian było zróżnicowane. Najsilniej wzrosły zbiory kukurydzy, która staje się coraz ważniejszym produktem polskiego rolnictwa (ponad 2,5-krotnie) oraz pszenżyta (1,7-raza). Nieco wolniej rosły zbiory pszenicy (o 16,2%) i jęczmienia (o 8,4%). W tym czasie zanotowano obniżenie zbiorów żyta (o 30,6%) i mieszanek zbożowych (o 17,4%).

Dominującym w całym analizowanym okresie kierunkiem wykorzystania zbóż w Polsce było ich zużycie na pasze dla zwierząt. Udział tego kierunku wykorzystania zbóż sięgał od 61,9% w pierwszym okresie do 59,6% w ostatnim. Tendencja udziału w strukturze zużycia była tu malejąca, jednak poziom jego był stale zbliżony. Drugim kierunkiem wykorzystania zbóż, choć także o malejącym udziale, było ich spożycie przez ludzi (udział spadł z 22,0 do 18,5%, spadek w ujęciu fizycznym o 13,7%). Kierunkiem, w którym wykorzystanie zbóż wzrosło było zużycie przemysłowe (wzrost 2,3-krotny), zwłaszcza do produkcji bioetanolu (wzrost 5,4-krotny). Udział zużycia zbóż na cele przemysłowe wzrósł z 4,9% do 11,0%, czyli ponad 2-krotnie, jednak na bioetanol z 0,5% do 2,4%, czyli prawie 5-krotnie.

Sytuacja w Polsce w badanym okresie była dość stabilna, choć następowało zmniejszenie zapasów końcowych. Wynikało to z rosnącego eksportu i rosnącego dodatniego salda obrotów zbożem z zagranicą (w pierwszym okresie import był wyższy od eksportu, zaś w końcowym wyeksportowano około 4 mln ton zbóż więcej niż importowano). Zużycie

krajowe utrzymywało się na zbliżonym poziomie, stąd prawie cały wzrost zbiorów był przeznaczony na eksport. Jest to zjawisko korzystne, bowiem zwiększa się udział Polski w wymianie międzynarodowej.

Przeprowadzone badania wskazują na istnienie zarówno pewnych podobieństw, jak i różnic w rozwoju rynku zbóż w Polsce. Wskazujemy najważniejsze występujące na nich tendencje.

1. Pszenicy najwięcej uprawia się we Wspólnocie Niepodległych Państw, obu Amerykach Unii Europejskiej oraz Azji Wschodniej, jednak najwyższą dynamikę wzrostu powierzchni zanotowano w Azji Południowej i Oceanii. Powierzchnia uprawy zbóż paszowych wzrosła najszybciej w Azji Wschodniej i Ameryce Południowej. Największym producentem zbóż jest Unia Europejska, jednak zbiory szybciej wzrastały w Afryce, Azji Wschodniej i Południowej oraz Wspólnocie Niepodległych Państw. Produkcja pszenicy rosła we wszystkich regionach świata z wyjątkiem Ameryki Południowej. W przypadku zbóż paszowych najwięksi producenci to Ameryka Północna, Azja Wschodnia i Unia Europejska. Najszybciej produkcja wzrastała w Ameryce Południowej, Azji Wschodniej i Południowo-Wschodniej.
2. Największym producentem pszenicy na świecie jest Unia Europejska, jednak jej przewaga nad kolejnymi krajami szybko maleje. Coraz bardziej liczą się Chiny i Indie. Ważnymi producentami pszenicy są także WNP i USA, jednak największy wzrost wśród dziesięciu największych producentów zanotowano w Ukrainie. Największymi producentami zbóż paszowych są Stany Zjednoczone, Chiny i Unia Europejska. Najwyższy wzrost zbiorów miał jednak miejsce w Ukrainie, Brazylii, Argentynie i Chinach. Szybciej rosło zużycie zbóż paszowych aniżeli pszenicy. W przypadku pszenicy szybciej zwiększało się spisanie aniżeli konsumpcja i zużycie przemysłowe. W ramach zbóż paszowych przeważał wzrost konsumpcji i zużycia przemysłowego.
3. W Polsce powierzchnia zasiewów od roku 1990 spadała, nastąpiła ekstensyfikacja organizacji produkcji roślinnej, choć w ostatnich udział zbóż nieco spadł. W strukturze upraw zbóż zwiększył się udział roślin bardziej wydajnych, nastąpiło upowszechnienie uprawy (i wzrost zbioru) kukurydzy, a jednocześnie obniżenie zbiorów żyta i mieszanek zbożowych.
4. Dominującym kierunkiem wykorzystania zbóż w Polsce było ich zużycie na pasze dla zwierząt, a następnie spożycie przez ludzi. Kierunkiem, w którym wykorzystanie zbóż wzrosło było zużycie przemysłowe, zwłaszcza do produkcji bioetanolu. Rósł eksport, co należy uznać za zjawisko korzystne, bowiem zwiększa się udział Polski w wymianie międzynarodowej.

Bibliografy

1. Production and foreign trade of agricultural product in 2014. Statistical and Information and Elaborates. GUS, Warsaw 2015.
2. Rynek zbóż, stan i perspektywy. Analizy rynkowe. IERiGŻ-PIB, Warszawa, maj 2015.
3. Szajner P. (red.), 2015: Sytuacja na światowym rynku zbóż, roślin oleistych, cukru i biopaliw oraz jej wpływ na krajowe rynki produktów roślinnych i możliwości ich rozwoju. Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej - PIB, Warszawa.
4. Użytkowanie gruntów i powierzchnia zasiewów w 2015r. Informacje i opracowania statystyczne GUS, Warszawa, 2016, str. 92